

1777
1777

B. 51.

Q. D. B. V.
 DIE XXII MARTII HORA X.
 VERBA VLTIMA
 IN PAEDAGOGIO REGIO
 DE
MIGRATIONE VERBI DIVINI
 VNVS E SELECTAE CLASSIS DISCIPVLIS
 FACIET.
 QVEM VT BENEVOLE AVDIANT
PATRONI ET FAVTORES
 STVDIORVM NOSTRORVM
 CETERISQVE EXAMINIS PVBLICI ACTIBVS
 PARI FACILITATE ADSINT,
 OFFICIOSISSIME ROGAT,
 POSTQVAM
 DE
INSIGNI BIBLIORVM IN LINGVIS
VVLGARIBVS HOC SAECVLO
 PROVENTV
 QVAEDAM PRAEFATVS EST,
HIERONYMVS FREYER
 PAED. REG. INSP.

O. D. A. N.
 DIE SEPTIMA
 VERBA VLTIMA
 IN PÆDAGOGIO REGIOVA
 DD
 MIGRATIONE VERBI DIVINI
 VIVS K SELECTA CLASSIS DISCIPLINIS
 FACIT
 OVEM UT TENORE AVBIANT
 PATRONI ET TAVTORES
 CETERISQUE EXAMINIS PAVBIC ACIBVS
 PARARELLATE ADIIVT
 ORIGINIS: IAN. KODAT
 INSIGNI BIBLIORVM IN LINGVIS
 VALGARIBVS HOC SÆCULO
 SENONITROVIVITAVS
 HIERONYMVS TRIVLER
 PAVB. REG. IAN. K. F.
 REIMS MDCCLXXV. CAL.

Sic quasdam notas temporum

et characteres quasi proprios, quibus alia ab aliis dignoscantur, ipse SERVATOR noster (a) docet: Phariseos atque Sadduceos increpans, in observanda cæli facie satis curiosos; sed ad ea, quæ ante oculos ac pedes erant, hebetes et plane cæcos. Quis

ergo nobis vitio vertet, si et nostri temporis signa fideli animaduersione tenere atque ex tot et tam expressis diuinæ beneuolentiæ vestigiis sapere studeamus? Ex multis vnum præcipue iam animo obuersatur meo: insigne tamen ac dignum, quod inter primaria cælestis prouidentię munera omnes referamus. Nimirum sic *de magno bibliorum prouentu* iudicandum existimo, quem sæculum nostrum tanta nobis copia attulit, vt biblicum inde nominari vere posse videatur. Vix binæ ab exorsu eius annorum decades elapsæ sunt: sed cum totidem facile sæculis comparandæ, si hoc fertilitatis genus spectes. Quod vt manifestum fiat, haud necesse arbitror, illorum huc in subsidium vocare CL. Virorum labores, qui in publicando et multiplicando tam Hebræo quam Græco sacrarum litterarum codice defudarunt; inter quos, quid Venerandi Theologi nostri, D. Io. Heinrichi Michaelis, curæ ac vigiliis debeamus, in aprico est. Sane in ipsis vulgaribus linguis tot diuinorum librorum volumina per annos XXI prodierunt, quot orbem christianum ab inuenta arte typographica ad id tempus vsque vidisse vix credibile videtur. Propinquiora primum lustrabimus: quibus intellectis etiam ad ea, quæ magis remota sunt, licebit pergere. Declinante iam superiori sæculo, quod soli miserentis Dei bonitati tribuendum est, ardentior passim per Germaniam verbi diuini amor in multorum animis accensus erat: vnde requiri in officinis librariis ac tandem desiderari sacri codicis exemplaria cœperunt. Quod non mirum est excitasse bibliopolas, lucrī

)(2

occafio:

(a) Matth. XVI, 3

occasionem haud facile adspernantes, vt nouis impressio-
nibus leuare hanc penuriam susceperint; quamquam nec
eos omnino defuisse constat, qui ementium quoque sum-
tibus parcere studerent atque hoc modo caelestem hunc the-
saurum eo felicius diuulgare. Hoc autem plane in confesso
est et luce meridiana clarius, exorto nouo saeculo certatim
quasi surrexisse, qui manum admouerent operi et rem chris-
tianam multiplicato Dei verbo pro virili adiuuarent. Hinc
notae sunt et forte aliqua ex parte etiam ignotae bibliorum
cum integrorum, tum noui foederis editiones, quas varia
forma diuersoque typorum genere Amstelodamum, Au-
gusta Vindelicorum, Berolinum, Francofurtum, Goslaris,
Gotha, Hala, Hamburgum, Hannouera, Heilbrunna,
Lemgouia, Lipsia, Luneburgum, Marpurgum, Meinunga,
Minda, Noriberga, Numburgum, Oertinga, Schleusinga,
Sondershusa, Stada, Stargardia, Stutgardia, Tigurum, Vl-
ma, Witteberga, Zittauia aliaque, si non Germaniae no-
strae omnes, at Germanicae tamen dialecti vrbes ostende-
runt. Ex his vel vna (b) Sondershusa, quantum constat,
anno saeculi huius ix voluminum viii millia exhibuit: Ha-
la autem nostra ex diuersis officinis paullo ante et posthac
millia minimum xvii; vt de psalterio ac nouo testamen-
to Wetterkampfi impensis excuso nihil dicam, quod vr-
bes agrosque mira initio et incredibili multitudine explere
cepit. Vnde facile diiudicari potest, quis tandem quan-
tusque numerus prodicurus sit, si omnia omnium impressio-
num exemplaria ad vnam referre summam liceret. Sed lon-
ge nobilius ac beatius eorum fuit studium, quibus hanc
mentem atque hunc amorem caelestis Spiritus indidit, vt
pauperum etiam rationibus consulere atque sic laborem su-
um ac sumtus Deo soli consecrare non grauarentur. Sic,
vt alios nunc taceam, de Vandalorum in Lusatia reliquiis
Matrona Illustrissima, HENRIETTA CATHARINA, coniu-
gio GERSDORFIA, sed ex antiquissima FRISIORVM gen-
te oriunda, dudum meruit: de vniuersa autem Germania
D. Hein-

(b) Vide praefationem editioni huius anni a summe Reu. D. G. Fr.
Meinharto praemissam.

D. Henricus Georgius Neusius, Theologus laudatissimus et sacrorum in comitatu Werningerodensi antistes vigilantissimus. Nam illius munificentia et sumru, post psalmos Davidis, omnes euangelistarum atque apostolorum libri Vandalica æque ac Germanica lingua in usum miseri popelli (c) prodierunt: hic vero, nulli per annos plures curæ ac labori parcens, iterum iterumque repetita totius codicis numerosissima (d) publicatione fecit, vt promptam vbiq̃ue ac facilem diuini verbi copiam omnes haberent. Sed hæc et huius generis alia tantum præludia fuerunt instituti multo salubrioris: instituti, inquam, quod post Deum eiusque prouidentiam manifestissimam et in excitandis plurimorum animis ad opes liberaliter conferendas plane singularem consilio, cura, partim etiam sumtu Perillustris quondam, sed ad æternæ gloriæ lucem iam euocati Viri, CAROLI HILDEBRANDI, L. B. a CANSTEIN, in ipsa hac vrbe nostra anno MDCCXII vigere cœpit et, quæ eiusdem benignissimi Dei indulgentia est, in hunc vsque diem viget. Quænam totius operis ratio sit et quanti res laboris ac temporis fuerit, ad finem exoptatum peruenire, pluribus hic commemorare nolo: quum ipsum beatissimum auctorem publicis hoc scriptis aliquoties fecisse constet. At quid præstitum hoc incepto in communem usum sit, Deoque adiuuante sperari inde porro queat: facile est ad iudicandum illi, qui annis vix XI exactis integri codicis cxxx mille exemplaria, noui autem fœderis cxliiii mille excusa esse considerat. Quod præterire hoc loco eo minus possum, postquam his diebus MSCrum aliquod in manus incidit, ex quo intelligo, Venerabilem Directorem nostrum, Augustum Hermannum Franckium, hoc iam ante annos xxxii, quum Erfurti ecclesiam Christi pasceret, in votis habuisse: haud immerito lætatus, quod etiam plus voto atque expectatione (e) ætati nostræ dedisse optimum

):(3 mit

(c) Budisfa a. 1706, 8: vbi præfatio plura de hac re memorabilia refert.
 (d) Legè Ven. Theologi nostri, D. I. Langii, illustrationem historię euangelicæ nouissimæ apologeticam p. 630. (e) Verba Ven. Viri, quæ mihi nunc spectare visa sunt, sic scripta inueni: Ich recommendire, so viel an
 mit

num Deum video. Neque tamen soli Germaniæ sic prouidit Numen benignissimum; sed extra eam quoque regnis et nationibus quam plurimis: ex quibus ea tantum, quæ præcipua sunt et singularia maximamque partem ex beneficorum hominum liberalitate profecta, adferam; vt de reliquis, quæ more consueto facta sunt, eo facilius iudicari possit. Et Græcæ quidem ecclesiæ, penuria bibliorum variis de causis laboranti, iam anno huius sæculi x prouideri denuo cœpit: quum e prelo orphanotrophei nostri nouum testamentum (f) bilingue exiit, hoc est, textum authenticum vna cum hodierna Græcorum dialecto exhibens. Quo ipso tempore etiam Deus Augustissimam Borussia reginam, SOPHIAM LOVISAM, in studium erga hanc gentem vere christianum et tam serium excitauerat: vt parte sumtuum munificentissime oblata subleuare hanc impressionem decerneret largamque satis exemplarium elegantissime compactorum copiam iis, quorum res ibi essent tenuiores, transmitti in munus iuberet. Bohemi autem ex eadem Hala nostra anno superiore auctoritate et impensis Illustrissimi Domini, ERDMANNI HEINRICI, Comitum HENCKELII, biblia integra, nitidissime ac voluminibus v mille expressa, acceperunt: quum noui testamenti Bohemici editio, ab hoc tamen instituto diuersa, iam anno ix indidem præcessisset. Pari zelo in Dania adhuc

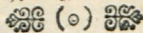
de mir ist, die ganze heilige Schrift altes und neues Testaments: weil es aber auf einmal nicht also seyn kann, ist mir lieb, daß nur indessen das neue Testament in vieler Händen ist; in der guten Zuversicht, Götter werde dadurch, wo nicht bey allen, doch gewißlich bey sehr vielen ein herzliches Verlangen erwecken, daß sie auch Moses und die Propheten gern lesen möchten, auf welche sich Christus und die Apostel so fleißig beruffen. Gewißlich würden hohe Personæ ein sehr nützliches Werk stiften, wenn sie etwa einem Verleger die Unkosten dazu herschießen wolten, daß die armen Leute, ohne dem Verkäufer einen Profit zu geben, in der ganzen Bibel kommen könnten: welches gewißlich wol um 10 oder 12 Groschen geschehen könnte, daß demnach derjenige, welcher solche Unkosten hergeschossen, ohne allen Schaden und Verlust bliebe und sein Geld wieder kriegte. Und so würde man sehen, daß noch viel 1000 Exemplaria von Bibeln in kurzer Zeit in Teutschland würden verkauft werden: ich geschweige, wenn einer ein Capital selbst darauß wagen wolte, daß es desto wohlfeiler könnte gegeben werden. (f) Vid. præfatio huius editionis.

de doctrinæ salutari propagatione laboratum fuit: e proximis autem hoc potissimum notabile est, quod curatores missionis euangelicæ, cum regia auctoritate ac munificentia muniti, tum aliorum pietate et opibus subleuati, ut non modo Danorum ac Noruegorum cultiorum satisfacerent desideriis, sed montanis quoque Marchiæ Finnicæ habitatoribus, densissimarum tenebrarum caligine submersis, lumen accenderent, intra annos (g) sex, præter hymnorum ecclesiasticorum aliosque huius generis libros LX XXVI mille, in publicum dederunt totius codicis exemplaria XVI mille et 10000, nouique testamenti XXI mille. A Danis porro ad Britannos transeo, in disseminando Christi euangelio tam solertes his temporibus atque indefesos, ut multam vbiq; celebrandi Dei materiam præbuerint. Certe ipsam ANNAM reginam (h) Hibernica lingua exeundi sacrum codicem iussisse ac plus x mille volumina ad episcopos huius insulæ transmisisse legimus. Præterea maximæ sunt optimique animi et exempli impensæ, quas a piis huius regni societatibus aut harum commendatione ab aliis etiam diuersi ordinis, loci ac sexus hominibus in verbi diuini propagationem factas esse et adhuc fieri certissimis testimoniis constat. His enim non Scoti modo debent in montibus atque insulis vagantes, acceptis (i) dono aliquot millibus bibliorum: sed ipsæ etiam (k) Americanæ gentes, quibus 111 millia (l) transmissa sunt. Ex his etiam esse scimus, qui in vsum ecclesiæ Malabaricæ (m) noui testamenti Portugallici exemplaria VI mille curauerunt imprimenda. Ab his quoque psalterii ac noui testamenti Arabici VIIII millia voluminum (n) expectare posunt variaz sectæ christiani in Palæstina, Syria, Mesopotamia, Ara-

(g) Nam initium impressionis factum est a. 1716. (h) a. 1709. Vid. Lud. hist. vn. p. 742. (i) a. 1702. Ibid. p. 817, et supplem. p. 35. (k) Ibid. suppl. p. 250. (l) Iam superiori sæculo sacer codex bis prodit lingua Americana, Ioanna Elior interprete, qui de his gentibus optime meruit: sed factum id est in ipsa America, nimirum Cantabrigiæ, a Britannis in noua Anglia conditæ; et primum quidem a. 1663, deinde a 1685, 4. Vtramque editionem orphanotrophi nostri bibliotheca possidet: haud dubie nunc recusam in Anglia, et sic Americanis in munus transmissam. (m) Prodit Amstelodami a. 1712, 8. (n) Vid. relat. litt. Lips. a. 1721. p. 436.

Arabia, Aegypto ac vicinis regionibus agentes. Immo horum æque ac aliorum in Dania et Germania benignitate effectum est post Deum, bonorum fontem primum, ut in ipso oriente non modo (o) omnes noui, sed priores etiam antiqui fœderis libri prodierint, dialecto iis locis vulgari vtraque, hoc est, Damulica et Lusitanica, excusi. Multa restant, LECTOR BENEVOLE, in argumentum præfens vtiliter adferenda. Quanta enim non sunt et quantæ spei, quæ de bibliis (p) in vastissimo Rusforum imperio distribui cœptis et in posterum quoque distribuendis aliquoties publice accepimus? Vidi etiam his diebus nouum testamentum, sermone Ethonico ante annos VII (q) in Liuania redditum: ac de eiusdem sanctissimi libri interpretatione Lapponica, si non impressa, at prelo tamen matura et a Suecis suo tempore expectanda, audiui. Verum hæc et, quæ restant huius generis alia, pluribus nunc persequi non licet: quia mentem æque ac calamum morbus sistit, a paterna Dei manu immisus et satis quidem tolerabilis adhuc, negotio tamen alieniori haud turbandus. Hinc prætermisissis reliquis ad eum venio, a quo meditationis huius occasionem nactus sum. Venio hic est ornatisissimus iuuenis, ALBERTVS FRIDERICVS Wippermann, Schaumburgicus et selectæ classis apud nos alumnus: utpote qui post quinquennium sub disciplina nostra laudabiliter et cum fructu exactum ad academica nunc studia progredietur et ante, quam id legitime fiat, de migratione verbi diuini publice et postremum inter commilitones dicet; suppleturus etiam ea, quæ ipse, nisi valetudo impediuisset, ad excitandos nostros subiungere constitueram, ut dignoscere et hi temporis sui signa fideliter discant et cum tempore beneficis diuinitus datis grate vti. Qua quidem in re vti bonum reliquis exemplum præiit, sic adfectu tanto vberiore quæuis ei bona sub discensum æprecor. Scholarum autem PATRONOS et AMICOS, ut vitimum abeuntis sermonem benigne audiant ceterisque examinibus nostri actibus pari beneuolentia adsint, etiam atque etiam rogo: grata simul mente indulgentissimum Deum venerans, cuius benignitate, dum hæc charta prelo exit, ita subleuatus fui, ut me quoque cœtui nostrorum interesse partesque officii obire posse nullus dubitem. P. P. Halæin Pädagogio Re-
gio XII Cal. Aprilis A. O. R. MDCCCXXXII.

(o) Vid. relat. Malabar. passim. (p) Proxima sunt, quæ nuper deum accepimus ex relat. Lips. germ. d. 4 Martii 1723; cum quibus conferat, Lips. litter. a. 1722. p. 193. (q) 2. 1715.

Af 364^a

(1)

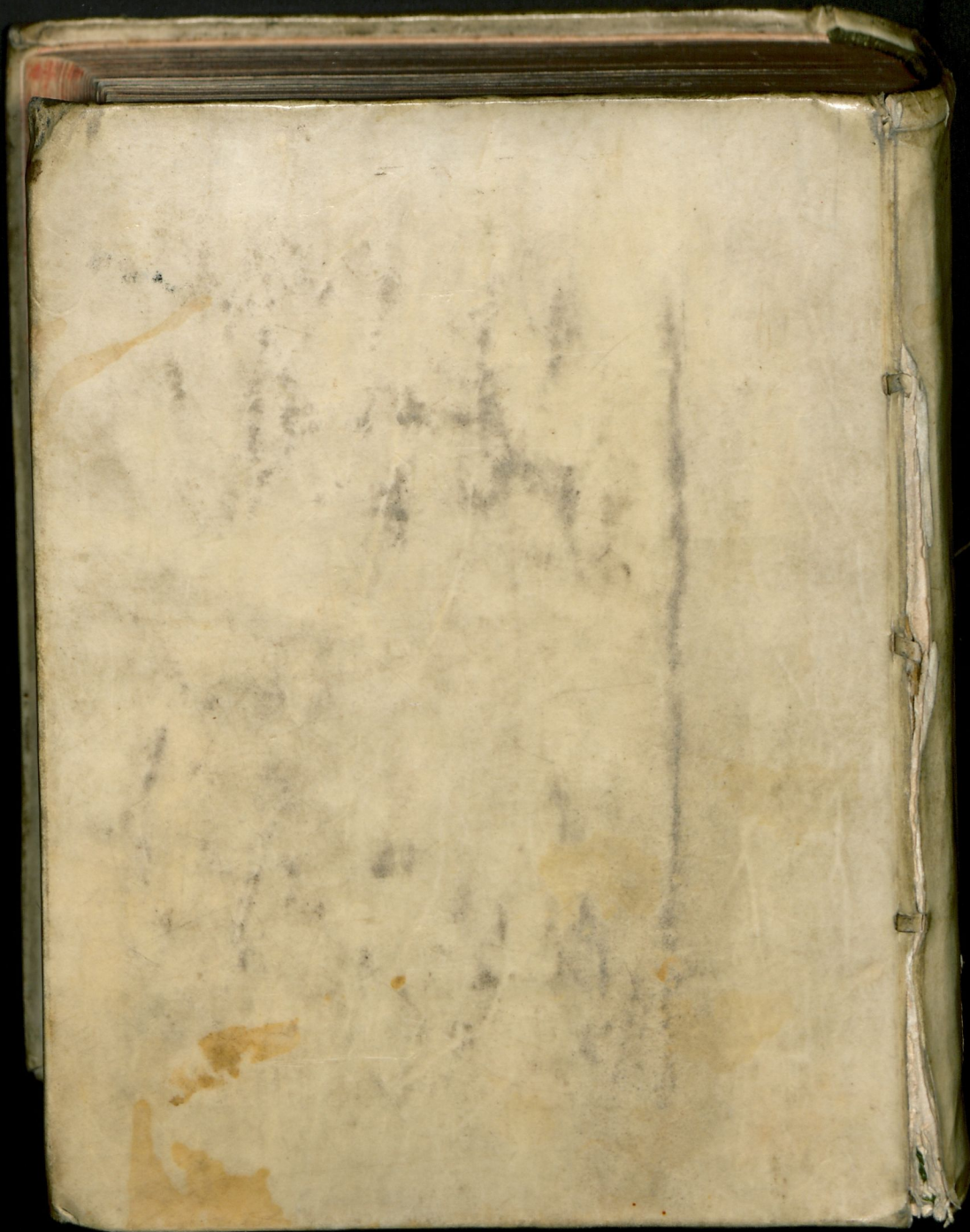
ULB Halle
001 602 721

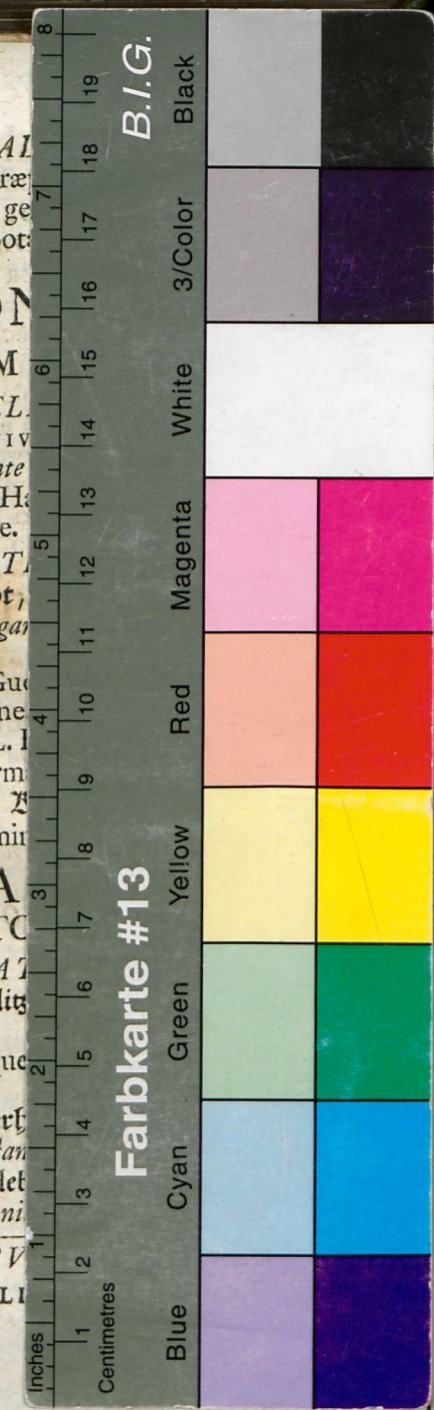
3

561

Q. D. B. V.
DIE XXII MARTII HORA X
VERBA VLTIMA
IN PAEDAGOGIO REGIO

DE
MIGRATIONE VERBI DIVINI
VNVS E SELECTAE CLASSIS DISCIPVLIS

FACIET.
QVEM VT BENEVOLE AVDIANT
PATRONI ET FAVTORES
STVDIORVM NOSTRORVM
CETERISQVE EXAMINIS PVBLICI ACTIBVS
PARI FACILITATE ADSINT,

OFFICIOSISSIME ROGAT,
POSTQVAM
DE
INSIGNI BIBLIORVM IN LINGVIS
VVLGARIBVS HOC SAECVLO
PROVENTV

QVAEDAM PRAEFATVS EST,
HIERONYMVS FREYER
PAED. REG. INSP.

